

érzésből ír verset, szinte bele is merevedik ebbe úgy, hogy néha csak az alkalmiság szintjéig jut el, pedig tehetsége többre is futná. (Suhai Pálnál is találkozhatunk e magatartás gőrcseivel a versben.) Szabó Sándor némely írása nem érett a közlésre.

Itt is, mint az előző antológiában, idősebb s nevesebb kortársak adnak útravalót egy-egy szerzőnek. E gesztus kezd újra meghonosodni, kívánjuk, hogy legyen belőle szép szokás, mint egykor volt még a századelő idején. De csak úgy van értelme, ahogyan Juhász Ferenc, Kormos István, Csoóri Sándor műveli ez útra bocsátó műfajt: túlzások nélkül. (*Szépírodalmi*, 1971.)

ILIA MIHÁLY

KORMOS ISTVÁN: SZEGÉNY YORICK

Kormos István kötete a megközelítés sok lehetőségét kínálja. Akiben erős a teoretikus hajlam, a szürrealizmus és a népiség összeforrtatásának új törvényeit fedezheti fel benne. Példákra találhat, amelyek Nagy László ismeretében is tanulságosak, mert a népmesei fogantatást közvetlenebbül mutatják. Kifizetődne itt a filológusbúvárkodás is, mert a korai versek eredeti s átdolgozott alakjának egybevetése a fejlődés titkaira deríthetne fényt. Volna megfontolnivalója az irodalomtörténésznek is: az a furcsa tény például, hogy Kormos tudatosan vállalja és természetesen aknázza ki nemcsak a József Attilától, de a Sinkától örökölt stilisztikai hozományt is. Azokat az elemeket, amelyek meggyőzően társíthatók. Jó alkalom volna ez a szép gyűjtemény annak a konok poétikának a hatálytalanítására is, amely ízig-vérig mai költők korszerűségét azon méri, hogy elszakadtak-e eléggé a tájtól s a közösségtől, amely őket felnevelte. Az anyagon tehát és nem a versek erején, gazdagságán.

Es indulhatunk ama kérdés felől is, mért hallgatott el Kormos István 1947-ben első kötete, a *Dülöngélünk* megjelenése után? Bennünket ugyan ezúttal is a versek természete és szépsége érdekel, de — túl a dogmatizmusra vetődő árnyékán — az előbbi kérdésnek van egy sajátosan szakmai vonatkozása is. Kormos István ugyanis nem az a fajta költő, aki a „minden vagy semmi” lázában ír, aki a költészet világalakító szerepének erős hitével alkot. *Leltár* című versében ugyan felpanaszolja, hogy „Azt hittem, ebben-abbán lesz szavam, / nem országos, csak egy embernek szóló”. De hogy kismémték, ez a sérelem eléggé elszigetelten kap hangot verseiben. Nem válik költői ügygé. Ennél fontosabb, hogy Kormos művei, a korábbiak különösen, a verselő kedv, a ritmikai eros olyan bőségéről vallanak, amely nemcsak eszköze, de forrása is lehet az alkotásnak. A gyermekek számára írt versei talán éppen ritmusuk patakzó üdesége, változatossága révén hódítottak és hódítanak máig. Másképpen szólva: Kormos nem az a költő, aki a verset megsűfoló valóság láttán vonná le a konzekvenciát: nem érdemes írni. Hiszen a vers számára nemcsak szolgálat, hanem öröm is. Orfeuszi költő, nem a pokoljárás okán, hanem mert a dolgot, a közönyös jelenségeket az emberértvalóság mesés színjátékaiba tudja vonni, s mert ez a virtuális hatalom meg is elégti. Mért hagyta hát abba mégis a versírást?

Ha e kérdés felől közelítünk, azonnal a költői világ alaprétégehez jutunk: a mesei réteghez. Tudjuk, hogy líránk inkább a népballadában talált szándékához és természetéhez illő vonásokat, s a mesében inkább a babonához vonzódott, mint a tündérihez. Hogy miért, ebben az összefüggésben mellőzhető. Tény, hogy Kormos költői világképe a mesének szelídebb, békésebb, játékosabb árnyalatait asszimilálta. Nem az eszményítés érdekében, ez bizonyos, hanem természete okán. A „százados szelíd szegénység szelleme”, melyet annak idején Illyés verseiben Babits olyan meghatottan fedezett fel, Kormos révén jutott, juthatott volna töretlen folytonossághoz. Benne igazán megvolt a hajlam, hogy a jogaiiba szabaduló osztály jókedvével lépje át a pusztulás árkait. *Karcos torokkal* című verse például a „mesebeli János” szerep

vétkes prolongálását bélyegzi meg. Keserű indulattal, de mégis a föloldás jegyében. Pedig a tények sugalma tragikus. Kormos azonban nem enged a tragikum vonzásának. Önkéntességet színlel, játékosan babonássá stilizálja a szörnyűt, hogy föléje kerülhessen. Képzetele másutt is szívesebben időz amellett, amiben öröme telt, amit s akiket szeretett, amiben az ember a maga ártatlan esendőségeivel s fesztelenül lehet jelen. Még keserűségeiben, fintoraiban is van valami angyali. Legüdébben természetesen a korai versekben futhatta ki formáját ez a tündérkedő hajlam. Képzeteletéről beszélünk, s elég egy példa, hogy bemutassuk, milyen önkéntelenül uralja ez a hajlam a látást, miként van jelen már eleve az ötlet molekulájában, s milyen megejtően érvényesíti az angyali profánság szellemét:

*Egy meztelen fenekű angyal
vízzel teli kannát rúgott föl,
aztán remegő orrcimpával
esőt kiabál pironkodva.*

*Eső, eső, eső,
lucsokban fürdik a mező,
ajtaján Szent Péter nyikorgat,
gyere csak a szobába lányom!*

*Büntetné a rugdalkozót,
az küszöbére térdepel,
nézvén meztelen fenekesekét
hümmög atyásan s félre fordul.
(Eső esik)*

Természetes, hogy a tündérkedésnek ez a gyermeki önkéntelenséggel fakadó készsége, mikor az eszményítés célirányosan szervezett vonallá lett, megtorpant, elbizonytalandott, s Kormos a maga spontán kedvét lehetséges terepére, a gyermekmesékbe mentette. Akikben erősebben dolgozott a közéleti szenvedély, a kétségek túlzengésével akarták lebírni az alkalminak vélt bajokat, s mikor ez nem sikerült, a drámai hajlam a megigazulás küzdelmében talált rá jó lehetőségeire. Kormosnak nem kenyere a küzdelem. Félreállt tehát, s kivárta a maga idejét. S mire ez eljött, addigra a maga módján ki is érlelte azt a magatartást, melyben a lezajlott események tanulsága természetének részeként nyilatkozhat meg. Vereségek, veszteségek, nem orvosolható szakítások, csavangások, megtérések, süllyedő, de felejthetetlen élet-tájak, a magány, a kisemniizettség helyzetei! Ezek várnak most költőjűnkre. Nem olyan mondandók tehát, amelyek a tündérkedés angyali hajlamával könnyen társulhatnak. Orfeuszt most már szorongatóbb szükség parancsa sarkallja: az elpergett évek, évtizedek, a veszendőség pora alól kell visszaidéznie azt, ami az ember számára becses. Nem jogait és nem a rangot, csak azokat, akiket szeretett, s velük a szétpergő életet. A szétpergő élet monumentumait egyetlen meseszigetre (*Nakoncipánban hull a hó*). Költészetünk ismerős számadásaitól abban különbözik ez a művelet, hogy nincs benne semmi leszámolászerű. Kormos kifosztottan is nagylelkű, érzékenyen is béketűrő. A hitványsággal szemben úgy védekezik, hogy az érvényesülés terepéről addig hátrál, ameddig lehet. Az önadminisztráció rekordjai láttán azzal tüntet, hogy ő csak Yorick, egy szegény bohóc. S az is múlt időben. Ezen a ponton már azt a benyomást kelti, hogy a semmit védi, hogy megbékélt vereségeivel, a lefokoztatással. Ám ez a fordított öntanúsítás, a „csak ennyi vagyok” póre kibeszélése a halál távlatának tudatában zajlik, s itt súlyukat veszti a részletbántalmak, s a költő maga — minden ütésekén túl — már a sébezhetetlenség nyugalmával nézhet vissza dolgaira.

A feloldás régi művelete zajlik tehát az új helyzetben is. S ha nagyobb a teher, a távlat is nagyobb és a magaslat is, ahonnan visszanezhet. S így a képzelet, mely

korábban olyan szívesen időzött a tündéri vonzásában, most hatalmas térségről idézheti vissza szerelmek, évek, emlékek sokaságából azt, ami gyógyító, felemelő, ami a léleknek formát, az életnek értelmet adhat.

Persze, ebbe a varázsolásba már bele-beleszól az érett költő józan önszemlélete és helyzetudata is, jelezvén, hogy Kormos jól tudja: varázshatalom ide, varázshatalom oda, mégiscsak ágrólszakadt királyfi ő: szegény Yorick. S legszebb verse, mely egész újabb líránknak is ékessége, éppen az a *Tengermély*, melyben az otthona emberi közegéből kiesett költő a maga árvaságát a messze tűnt kedves boldogító emlékével népesíti be úgy, hogy a visszabüvölés józanabb szolamát a feltételes mód uralja:

*Ha most látnál! hiányod-kalodában!
Lehunyt szempillád mögül madarak
suhognának a kín falaira,*

S ehhez kötődve a másik pillanat, a következő sorok, már adottnak mutatják azt, amit az ábránd olyan fájdalmas ráutaltsággal dédelget:

*s akkor sötétem csőrrel szétverik,
szárnyukkal csöndemet is szétverik.*

S ez a kettősség, a nem vagy és a lehetnél, a kozmikus csönd és a megváltódás biblikussá legendásított jelenetsora felejthetetlenül idézik nemcsak a helyzetet, ami van, s azt, amire a költő érdemes, hanem a lélek egész gazdagságát.

Az anyagi derű bizony eközben elkomorodott, a vers a realitás szigetét avatja a megnyilatkozás terepévé, de az ábrándot s a vágyat tárgyiasító képsort ugyanaz a mesefluidum hatja át, mint a korai verseket. Orfeusz arca cserzettebb, vonásai gyötörtebbek, de szelleme ép. S ettől lebegnek, fénylenek, gyöngyöznek a vers világának égi és földi jelenései. Az égi és a földi immár szétoldhatatlanul. Mert Kormos nemcsak a mesefluidumot örökölte át korábbi verseiből, hanem a tárgyiasságot is. Persze ezt sem az eredeti alakban, hanem úgy, hogy a vers lírai áramában, mint zeneműben egy-egy motívum; a mondandó érdeke szerint villanjanak fel. Korábbi verseiben, a *Katlanban* vagy az *Atlantiszban* már erre készült, erre a tájat és sorot egyetlen zárt szerkezet dinamikája szerint koncentráló alakításra. De akkor még szónoki lendületre volt szüksége, hogy a zsúfolt anyagot sodorni tudja. Most ujjja hegyén remégnék a képek, hogy intésére helyükre álljanak.

S ritmikai hangoltsága is oldottabb. Nem kötik annyira a zárt szimmetriák. A magyaros ütemezés úgy lett ritmikailag anyanyelve, mint Nagy Lászlónak: engedékenyen társul az időmértékes mozzanatokkal, s kész részt venni tágasabb, hullámzóbb, árnyalatosabb alakzatokban is.

Csak a dal, a dal mintha végképp elveszett volna! Pedig József Attila óta, azt hiszem, nem írtak olyan poétikai példatárba illő tiszta dalt, mint a *Három napja*. Hová lett ez az elcsitító, felvillanyozó, áhítatos és profán ringás? A megnevezhetetlennek ez a párlatszerű, mégis élettelen evidenciája? Az örök szenzációnak rajtunk friss áramként átömlő hullámverése? — Hová lett — kérdeznénk más nyomatékkal is, ha nem lennének kortársai Kormos Istvánnak, s ha nem tudnánk, hogy egészen azért nem vészett el, csak hozzáedződött a világhoz.

Van az előbbinél jogosabb aggodalmunk is. Ez a szép gyűjtemény csak a régi versekkel együtt kerekedhetett 10 ívnyire. Értékét ez nem kisebbíti, de nagy kérdés: az új versek árama megkotorta-e eléggé az ihletet medrét? Ha így lenne, újabb líránk egésze nyerne vele, az emberi arányú, természetes, bensőséges líra pozíciói erősödnének általa. (*Szépirodalmi*, 1971.)

KISS FERENC